

ГОЛОВНА НЕВРЕГУЛЬОВАНА В УКРАЇНІ ПЕРЕДУМОВА ПОГІРШЕННЯ ЯКІСНОГО СТАНУ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

О.І. Ковалів

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
заслужений працівник сільського господарства України
Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID: 0000-0002-7701-8060

Метою дослідження як результату пошукової наукової роботи є з'ясування і розкриття головної неврегульованої в Україні передумови, що призводить до погіршення якісного стану природних об'єктів, особливо — в агросфері. Обґрунтовано необхідність ліквідації розбіжностей між справжніми правочинами, декларованих нормами Конституції України, і вже діючим законодавством та законами, які ухвалюватимуть у майбутньому. Встановлено, що всі природні об'єкти, які є абсолютною власністю всіх громадян України, потребують професійного опису, характеристик і класифікації, а також взяття їх на повноцінний баланс власника (всіх громадян України). Для цього мають присвоюватися відповідні кадастрові номери кожному такому природному об'єкту, що уособлюють відповідне геопросторове місце знаходження їх на Землі (ГЕО) — в межах державного кордону України, включаючи прибережну смугу континентального шельфу виключної (морської) економічної зони. Встановлено, що найістотнішим корупційним порушенням та унеможливленням державного регулювання земельних відносин і природокористування на землях сільськогосподарського призначення є відсутність до цього часу функціонуючого Державного кадастру ґрунтів в агроландшафтах України (Державний кадастр агросфери України). З'ясовано, що через відсутність впродовж чверть століття також конституційно декларованого спеціального Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу», порушуються права їх власника (всіх громадян України) і відбувається самочинне використання капіталу нації. Як наслідок, не нормуються права, обов'язки і відповідальність користувачів природних об'єктів, а також повноцінні вимоги щодо їхнього раціонального використання й охорони на платній основі за встановленими регламентами. Особливо це стосується родючих ґрунтів та інших природних ресурсів агросфери. Доведено, що відсутність Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу» разом з Державним кадастром ґрунтів в агроландшафтах України є головною неврегульованою в Україні передумовою погіршення якісного стану природних об'єктів, особливо — в агросфері.

Ключові слова: ґрунти, земельні відносини, власність, інтереси, конституційні норми, основне національне багатство, природокористування.

.....

ВСТУП

Конституція України однозначно визначає, що земля та її природні ресурси — є природними об'єктами прав власності Українського народу — основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Надважливою дійсністю є й те, що родючі ґрунти України разом із природними компонентами агросфери як животворні відновлювальні природні ресурси (об'єкти) займають серед країн світу найбільшу питому частку в складі всього непозиченого головного капіталу української нації.

Однак, навіть, незважаючи на оголошення Генеральною асамблеєю ООН 2015 р. — Міжнародним роком ґрунтів для збереження їхньої родючості та фізичної кількості, в Україні жодних дієвих висновків не зроблено. При цьому численні й гордовиті розмови серед науковців,

практиків, політиків та й у самому громадянському суспільстві України про те, що наша держава, володіючи найродючішими ґрунтами (чорноземами) в світі, спроможна прогодувати пів світу, — також нічого не варті і їх можна ставити під сумнів...

Виникає запитання: — Чому?... — З яких причин?...

Нами доведено, що нераціональне, безсистемне, безконтрольне і безкарне використання природних ресурсів усіх категорій земель України як природних об'єктів, відбувається поза дотриманням, фактично безкарним нехтуванням, декларованих земельних норм Конституції України (КУ). Особливо це стосується родючих ґрунтів, де проходить істотне зниження їхньої природної родючості, постійна деградація, різноманітне забруднення й фізичне зменшення площ та нищівне руйнуван-

ня агроландшафтів й екосистеми загалом. При цьому, дослідження підтверджують, що прийняті в Україні численні законодавчі норми щодо охорони і раціонального використання ґрунтів та природного середовища не працюють. Аргумент цьому наочний, — не лише постійне зменшення вмісту гумусу — інтегрального показника родючості, але й зменшення фізичних площ родючих угідь та продуктивних лісових площ.

Водночас, надто турбує й те, що вперто замовчується сутність небезпечних і доленосних нинішніх глобальних процесів і гібридних воєн як впливів на українську внутрішню нестабільність та на формування антиконституційної сфери земельних відносин і природокористування. Адже, до цього часу в державі відсутнє офіційне мудре і законне бачення кінцевої мети та шляхів реформування і виходу з досить заплутаного існуючого стану природокористування, особливо щодо аграрних перетворень, які б мали уособлювати загальнонаціональні інтереси всіх громадян, у тому числі й селян. Як наслідок, здійснювані заходи, починаючи із паювання колективної «землі», — не введено дотепер у конституційне поле України.

Потребують реального утвердження не лише декларовані конституційні земельні норми, як засади комплексного розвитку держави та розбудови державності й становлення громадянського суспільства, але й також чіткого дотримання і контролю конституційних імперативних чинників як однозначних вимог. Насамперед таких: «Власність зобов'язує» — всіх, суб'єктів права власності (їхніх орендарів) на земельні ділянки (межі); «Власність не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству» — будь-ким і в будь-який спосіб; «Використання власності (на земельні ділянки (межі) як об'єктів цивільних прав) не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі», як усе це задекларовано в ст. 13 і 41 Конституції України [1].

Оскільки, проблеми з використанням й охороною природних ресурсів в агросфері, переважно ґрунтів і їхньої енергетики, як природних об'єктів права власності Українського народу в процесі надуманої трансформації земельних відносин та природокористування під виглядом «земельної реформи» залишалися неврегульованими і, навпаки, погіршилися, а здійснювана так звана «земельно-аграрна реформа» провалилася через недієві механізми формування, начебто, «власників-господарів», а де-факто повсюдної появи за безправної участі колгоспників-пайовиків (орендодавців) неселянських бізнес-орендарів та різноманітних посередників,

ми пропонували керівництву країни з початку 90-х років своє авторське бачення як альтернативний шлях виходу з такої «халепи».

На жаль, владним структурам, особливо авторам здійснюваної «земельної реформи», для сприйняття альтернатив бракувало доказових фундаментальних науково-практичних досліджень, виконаних на академічній основі як планової тематики, яка б була офіційно схвалена та профінансована урядом. За таких очевидних передумов, наші фахово-наукові обґрунтування на практичній основі не вважалися теоретико-методологічними, а невщухаючі проблеми і наявні негативні наслідки такого реформування на ставали аргументами...

Реальна можливість поглибити наші фахово-наукові дослідження в часі й просторі з'явилася в квітня 2011 р. в Інституті агроєкології і економіки природокористування НААН (Інститут агроєкології і природокористування), коли нами було подано офіційно керівництву НААН обґрунтування до завдань на проведення досліджень із реалізації конституційних вимог в Україні щодо землі та її природних ресурсів за реальних умов економіки сільськогосподарського природокористування. В порядку реагування на таке звернення, на виїзному засіданні у Бюро Відділення аграрної економіки і продовольства НААН 8 квітня 2011 р. було більш детально розглянуто питання «Про Основні засади комплексної національної регуляторної політики з реалізації конституційних вимог в Україні щодо землі та її природних ресурсів — основного національного багатства (в частині реальних умов економіки сільськогосподарського природокористування)».

Не одержавши прозорого і чіткого розуміння та підтримки на це, ми самостійно здобули нові теоретичні й методичні наукові знання щодо реалізації конституційно вмотивованих нових земельних відносин і природокористування у світлі вимог чинних норм Конституції України, особливо в агросфері, що дало змогу також сформулювати і розробити цілісне науково-прагматичне бачення (нову парадигму) звернення земельної реформи в Україні [2].

Наявні авторські напрацювання було використано нами лише в однорічних пошукових роботах 2019 і 2020 рр. як заявлених надважливих тверджень про відкриття (пошук) справжніх причин (джерел) новітньої «земельної хвороби», на проведення яких Інститут агроєкології і природокористування одержував відповідні дозволи від Президії НААН. Для цього Відділу економіки природокористування в агросфері ІАП було виділено незначне фінансування за темою: «Оцінка економіко-правових аспектів користування природними

об'єктами права власності Українського народу» (№ ДР 0119U001089) [3; 4] та «З'ясування головної неврегульованої в Україні передумови погіршення якісного стану природних об'єктів в агросфері» (№ ДР 0120U000146).

Важливо усвідомити, що розкриття всіх інших «секретів» (шляхів і механізмів) можливого розв'язання наявних проблем врегулювання земельних відносин та природокористування в чинному конституційному полі України, звершуючи земельну реформу як нову парадигму, із врахуванням з'ясовуваної нами нині головної неврегульованої в Україні передумови погіршення якісного стану природних об'єктів, особливо — в агросфері, також потребує більш поглибленого комплексного і фахового фундаментального дослідження.

Метою дослідження є з'ясування і розкриття головної неврегульованої в Україні передумови погіршення якісного стану природних об'єктів, особливо — в агросфері, керуючись сутністю конституційного земельного прагматизму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи наявні дослідження і публікації на предмет розкриття головної неврегульованої в Україні передумови погіршення якісного стану природних об'єктів в агросфері, слід звернути увагу на тому, що зустрічається багато матеріалів, які розкривають переважно причини погіршення якісного стану природних ресурсів, особливо ґрунтів. Багато уваги приділяється пошуку шляхів їхньої мінімізації, зокрема — провідними вченими з ґрунтознавства та агрохімії, а саме: Анісімов О.В., Балюк С.А., Гапєєв Л.В., Казакова І.В., Кучер А.В., Лісовий М.В., Мірошніченко М.М., Медведєв В.В., Носко Б.С., Скрильника Є.В., Трускавецький Р.С., Фатєєв А.І., Цапко Ю.Л. [5–7].

Однак, існуючі проблеми з раціонального використання й охорони природних ресурсів в агросфері на практиці залишаються неврегульованими, насамперед, через не розкриття головної передумови, яка навпаки спричиняє погіршення їхнього стану. За таких обставин і на такому фоні досліджень та публікацій, найбільш реально і предметно виглядають здобуті нами, в процесі теоретичних наукових досліджень і практичної апробації, — впродовж навчання, професійної роботи та активної й відповідальної життєдіяльності, науково-практичні знання сутностей чинних норм конституційного земельного прагматизму, які розкрито як засади нової парадигми звершення земельної реформи в Україні [2] та інші, що зосереджують на можливому розкритті головної невре-

гульованої в Україні передумови погіршення якісного стану природних об'єктів в агросфері в часово-просторовій динаміці.

Для практичної реалізації засад нової парадигми було поглиблено дослідження щодо з'ясування сутності чинних норм Конституції України, — не лише на предмет забезпечення вимог раціонального користування природними об'єктами і встановлення певних гарантій їх охоронних та інших меж для функціонування інституту права власності Українського народу, але й з позиції заінтересованості реального (до точного) застосування і взаємоузгодженого втілення в законодавчо-нормативних актах механізмів чинних земельних норм Основного Закону України, які ґрунтуються на згаданих знаннях. Одержані наукові результати також висвітлено публічно, особливо, починаючи із 2017 р., — у виданнях загальнонаціонального значення, зокрема:

- Урядовий кур'єр: «У кого земля — у того влада!» — 07 вересня 2017 — Конституційна правда лікує земельні рани — 24 вересня 2020.

- Дзеркало тижня: «Земельний диявол. Як зняти прокляття із земельної реформи» — 23–30 вересня 2017. «Із «земельною гранатою» в руці. Чи є рецепт виходу із земельної кризи?» — 27 жовтня — 3 листопада 2017. «Сутність земельного капіталу» — 9–15 грудня 2017. «Фермер спить, а земля родить. Чи нестиме «земельна» курка золоті яйця?» — 3–9 лютого 2018. «Баланс «земельних» інтересів» — 14–20 квітня 2018. «Золоте правило земельної реформи: «сім разів відміряти, а один раз відрізати!...» — 26 травня – 1 червня 2018. «Тайни реформування «лісових відносин» в Україні» — 14 липня – 20 липня 2018. «Партій багато, земля одна» — 13 липня – 19 липня 2019. «Земельна правда і конституційна кривда» — 13 листопада 2020.

- День: «Сільгоспноменклатура проти вільного ринку» — 5 липня 1999. «Українці мільйонери» — 5 липня 2018. «Українське... «Ельдорадо» — 7–8 вересня 2018. «Земля зробіть українців багатими, якщо...» — 10 жовтня 2018. «Освоєння «цілини»...» — 13 листопада 2018. «Земельна реформа — це не ринок паїв...» — 4 грудня 2018. «Не продається!» — 9 січня 2019. «У кого земля — у того влада!» — 31 січня 2019. «Нові курси...» — старі схеми...» — 27 лютого 2019. «Зелений» ринок землі — може «почорніти»... — 7 серпня 2019. «Гібридна «земельна» війна» — 6–7 вересня 2019. «Земельна реформа і конституційний прагматизм» — 7 жовтня 2019. «Не спрощуйте, пане Президенте!» — 13 листопада 2019. «Як стати власником? Покрокова інструкція» — 14 січня 2020. «Шість

основ «конституційного прагматизму» — 20 лютого 2020. «Ринок», який порушить Конституцію» — 30 квітня 2020. «Конституційне приземлення триває» — 6 жовтня 2020.

Наші наукові дослідження і розкрита сутність чинних Конституційних норм, особливо положень ст. 13 і 14 та інших, що висвітлені нами також у цих публічних виданнях, ставали новими (інколи шокуючими) знаннями для багатьох вчених, політиків і практиків. Однак, більшість їх, затьмарившись досягнутою в до конституційний період своєю «науковою величиною» і вже втіленими, на такій основі, законодавчими антиконституційними нормами в Україні, закономірно — нехтували новими знаннями, не бажали і поки що не бажують визнати справжню чинність земельного конституційного алгоритму.

Замість того, щоб обґрунтувати чинні правоустановчі «земельні» характери, що окреслюють однозначні конституційно встановлені режими норм абсолютного права власності Українського народу на природні об'єкти (ресурси) і також незмінного права лише користування (не володіння і не розпорядження) ними (природними об'єктами) та розробити і прийняти відповідні законодавчі та нормативно-правові акти, багато «вчених», особливо юристів-педагогів, захопились надуманою дуалістичністю та розшарованістю цих конституційних прав, зокрема [8–11].

Ряд інших вчених із певною зверхністю також стверджують, зокрема те, що абсолютне право власності Українського народу на природні об'єкти (ресурси) є, начебто, різновидом права публічної власності, оскільки відповідний правовий інститут фіксується в системній єдності й своєрідного «конституційного балансу» з державною, комунальною та приватною власністю на природні ресурси (на землю як природні об'єкти). Очевидно, довільне трактування чинних конституційних норм на основі старих прорадянських знань, звужуючи сутність конституційної нормами «земля», переважно до розуміння її як головного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві тощо, є шкідливим.

Незважаючи на численні дослідження із пошуку шляхів врегулювання багаторічної проблеми щодо недотримання вимог раціонального використання й охорони природних ресурсів України, особливо ґрунтів, вона (проблема) залишається невирішеною загальнонаціональною і вважається якоюсь невидимо-причинною. Насправді, ми вважаємо, що ця проблема лежить в площині заговорювання (збивання з пантелику) в гібридний спосіб багатьма вченими різних наукових напрямів і численними безвідповідаль-

ними політиканами неінституціоналізованих чинних земельних норм Конституції України. Така практика заблокувала розроблення і прийняття бажаних конституційно вмотивованих законів із врегулювання земельних відносин та природокористування і, натомість, породила ряд законодавчих і нормативно-правових земельних норм антиконституційної сутності, що й стало передумовами погіршення якісного стану природних об'єктів, особливо в агросфері. Ці та й інші проблеми вважаються раніше невирішеними та існують також через відсутність офіційного і справедливого однозначного тлумачення Конституційним Судом України (КСУ) чинних земельних норм Конституції України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Нормативно-інформаційну основу дослідження становлять Конституція України, вітчизняні та міжнародні законодавчі й нормативні акти у сфері економіки природокористування і земельних відносин; матеріали і звіти Державної служби статистики України та Державного земельного кадастру; наявні матеріали власного практичного досвіду. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: монографічний (опрацювання наукових публікацій, а також авторські публікації на шпальтах загальнонаціональної преси); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); аналізу та синтезу (обґрунтування методології системного дослідження) тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Аналізуючи стан використання природних об'єктів в агросфері України на предмет досягнення збалансованості й сталості землекористування та розкриваючи сутність основних причинно-наслідкових аспектів погіршення їх якісного стану, нами встановлено, що існуюча бездіяльність і незрозуміла пасивність органів влади до дієвої реалізації вимог чинних законодавчих норм стосовно раціонального використання й охорони ґрунтів, як природних об'єктів (ресурсів) права власності Українського народу, сприяє всездозволеності та безвідповідальності користувачів ресурсів і власників земельних ділянок. Також доведено, що роль збалансованої заінтересованості як головної передумови до мотивації покращання взаємин громадян із природним середовищем стане головним підґрунтям до реалізації сталого сільськогосподарського природокористування.

Важливо, що особливими передумовами комплексного інституціонального розвитку економічно розвиненої й екологічно стабіль-

ної правової держави є невідкладне введення, здійснюваної дотепер, земельної реформи — в чинне конституційне поле України. Окреслений нами шлях звернення бажаної земельної реформи в Україні як нової парадигми, що базуються на ґрунтовному пізнанні й правдивому розкритті нових знань конституційного прагматизму як вимог до реалізації національних інтересів, пролягає через першочергове задоволення конституційних прав усіх громадян України [12].

Адже конституційні норми частини 1, ст. 13 та ч. 1, ст. 14 КУ [1], що стисло декларують: «земля та її природні ресурси є природними об'єктами права власності Українського народу — основним національним багатством» — уособлюють сукупність об'єктів реального світу, що мають відповідні природні, економічні, екологічні та інші властивості й особливості, згуртовані наразі у відповідні категорії земель (розділ II Земельного кодексу України). Всі природні об'єкти потребують професійного опису, характеристик і нової класифікації, присвоєння відповідних кадастрових номерів (кожному такому природному об'єкту), що уособлюють відповідне геопросторове місце знаходження їх на Землі (ГЕО) — в межах державного кордону України, включаючи прибережну смугу континентального шельфу виключної (морської) економічної зони — 3D (літосфера, атмосфера і гідросфера).

Усі природні об'єкти, які є абсолютною власністю всіх громадян України, в процесі використання землі та її природних ресурсів на ринкових засадах генерують непозичений природний капітал нації. Тому першочерговим загальнонаціональним обов'язком держави як монопольним правом, є розмежування конституційної сутності норм «земля» і «земельна ділянка» та здійснення повсюдного обліку, реєстрації і взяття їх на загальнонаціональний баланс у відповідній Національній земельній установі [12]. Абсолютне право власності на «землю» зобов'язує створити і вести також реєстр співвласників (всіх громадян України) природних об'єктів — в постійному режимі, адже «Власність зобов'язує..» (ч. 3, ст. 13 КУ) [1].

Оскільки Український народ (всі громадяни України) як власник природних об'єктів (землі та її природних ресурсів) — не є учасником конкретних цивільних відносин (ст. 2 ЦКУ) [13], тому й земля та її природні ресурси як природні об'єкти права власності Українського народу — також не беруть участь в усіх цивільних відносинах, а лише є об'єктами користування.

Теорія, практика і здоровий глузд також вказують на те, що в цивільних відносинах на

території України стосовно будь-якого природного об'єкта права власності Українського народу (землі та її природних ресурсів), — будь-яке застосування, особливо в законопроектах (законах чи будь-яких нормативно-правових актах) виразів на кшталт: «державна (комунальна чи приватна) власність на землі сільськогосподарського призначення» чи на будь-яку іншу категорію земель; «обіг (ринок, купівля, продаж, оренда, застава, емфітевзис) земель сільськогосподарського призначення» чи будь-якої іншої категорії земель, або будь-який інший правочин, крім «користування» в установленому порядку, — є антиконституційним, протиправним і аморальним [4].

Натомість, власники земельних ділянок (громадяни, юридичні особи, в тому числі державні і комунальні), не лише можуть повноцінно «набувати та реалізовувати» (ч. 2, ст. 14 КУ) [1] свої цивільні права (купівлю, продаж, дарування, застава тощо) щодо своєї власності, але й зобов'язані виконувати обов'язки, вимоги і умови стосовно охорони й раціонального використання, наявних в їхніх межах (господарських одиниць), — чужих природних об'єктів (права власності Українського народу — «основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави» (ч. 1, ст. 14 КУ) [1]. Науково доведено головну особливість і відмінність того, що вартість природних об'єктів — значно перевищує вартість відповідних земельних ділянок (меж) [2].

Ці та інші здобуті науково обґрунтовані знання становили не лише підґрунтя для з'ясування — головної неврегульованої в Україні передумови, що призводить також до погіршення якісного стану природних об'єктів в агросфері України, але й вказали на алгоритм пошуку самої передумови.

На жаль, вимушені констатувати факти наявності численних розбіжностей між справжніми правочинами, декларованих норм Конституції України, і вже чинним законодавством, які треба якнайшвидше ліквідувати в контексті вимог державної антикорупційної політики в Україні.

Наші дослідження також підтвердили переконання в тому, що для зрушення цієї проблеми з мертвої точки, треба українським вченим і політикам, котрі насправді віддані національним інтересам та правдиво бажають повноцінно реалізовувати на практиці чинні норми конституційного земельного прагматизму, намагатися допомогти, особливо Конституційному Суду України дати офіційне й справедливе тлумачення всіх чинних земельних норм ст. 13 і 14 Конституції України у системному зв'язку з іншими положеннями Конституції України.

Впевнені, що лише КСУ покликаний (зобов'язаний) це зробити в конституційний спосіб.

Ми також констатуємо факт, що Конституційний Суд України вже розпочав такий розгляд. Цьому посприяла ситуація з прискоренням у «турборежимі» ухвалення Верховною Радою України в першому читанні надуманого законопроекту щодо узаконення існуючого ринку (обігу) земель сільськогосподарського призначення. У цьому зв'язку 46 народних депутатів (Сергій Власенко) внесли 13 листопада 2019 р. відповідне подання до КСУ щодо тлумачення положень перших речень ч. 1 ст. 13 та ч. 1 ст. 14 Конституції України у системному зв'язку з іншими положеннями КУ. Пізніше, після остаточного прийняття Парламентом України і підписання Президентом України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-ІХ від 31. 03. 2020 р., 48 народних депутатів (Юлія Тимошенко і Сергій Власенко) внесли 4 травня 2020 р., а також 53 народних депутати (Наталія Королевська) — 30 квітня 2020 р. ще по одному поданню до КСУ.

Оскільки, в обох поданнях до Конституційного Суду України (46 — Сергій Власенко і 48 — Юлія Тимошенко) однаково викладені лише деякі наші авторські обґрунтування (про два різних права власності «на землю»: на землю та її природні ресурси як природні об'єкти прав власності Українського народу; на земельні ділянки (межі) як об'єкти цивільних прав власності...), ми дозволили собі їх розширити і також запевнити суддів-доповідачів, що викладені в наших трьох листах (реєстраційний № 18/1665 від 22.09.2020 р. та два без номерів від 25.09.2020 р. в КСУ) факти, аргументи, припущення, переконання і висновки ґрунтуються на знаннях, здобутих нами законно і, що вони (знання) висвітлені також публічно. При цьому в кожному із листів нами зазначалося дослівно: «Надсилаю офіційно цього листа на Ваш розгляд — як свідомий громадянин і вчений із практичним досвідом, котрий покликаний допомогти захистити конституційні права, особливо в частині абсолютного права власності всіх громадян України (Українського народу) на землю та її природні ресурси, що є природними об'єктами — основним національним багатством. Роблю це самовіддано й відкрито, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями — всіх причетних до пошуку істини в декларованих нормах Основного Закону України».

Привертаючи увагу суддів на взаємозв'язок і цілісність конституційних норм у просторі

життєдіяльності громадян всієї держави і конкретного місця проживання, ми обґрунтовано стверджували, що процес інституалізації чинних земельних норм Конституції України має ліквідувати прірву між справжніми правочинами декларованих норм КУ і вже діючим законодавством та законами, які ухвалюватимуть у майбутньому. Важливо негайно виправити вже припущені відхилення.

Адже з метою нівелювання абсолютного права власності Українського народу на землю та її природні ресурси (разом із надрами), що знаходяться в земельному (ГЕО) просторі держави, і які не можуть бути предметом купівлі-продажу (відчуження), було безпідставно вилучено з норми «земля, її надра... та інші природні ресурси...» (ст. 13 КУ), ключовий імперативний чинник «її», внаслідок чого проявився антиконституційний прорадянський рудимент однорядності «земля, надра, ліси, ...».

Таким чином, вирвавши конституційний імперативний чинник «її» і, знехтувавши нормою «ґрунти», які насправді є природним ресурсом, та замінивши на конституційну норму «земля», «вчені» штучно нав'язали також антиконституційні терміни, начебто конституційно вмотивовані, — «земля та інші природні ресурси», «земельні ресурси», «земельний фонд» тощо.

Навіть Державний земельний (ГЕО) кадастр України не став надвідомчим — без галузевої господарської спрямованості. Реалізація державної регуляторної політики щодо формування і функціонування, в процесі реформи, самих земельних ділянок як цілісних господарських одиниць ринкового спрямування, що узгоджувалися б з цільовим функціональним призначенням, наявних в їхніх (ділянок) межах, природних ресурсів, повинні були забезпечувати різні міністерства й відомства України. Зокрема (умовні їхні назви): Мінсільгосп — на землях сільськогосподарського призначення, Мінрегіон — на землях житлової, громадської та іншої забудови, Держлісгосп — на землях лісогосподарського призначення, Мінприроди — на землях природно-заповідного, інші — на землях водного призначення, промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони тощо.

На жаль, Мінсільгосп (пізніше Мінагрополітики), опікуючись довгий час Державним земельним (ГЕО) кадастром України, та його структурні підрозділи так і не спромоглися зайнятися створенням кадастру ґрунтів в агросфері (земель сільськогосподарського призначення). При цьому, інші діючі відомчі монополії на природні ресурси, в Україні продовжують вести численні відомчі кадастри (водний кадастр, лісовий кадастр, кадастр надр, місто-

будівні кадастри та ін.) різних категорій землі під назвою «Державний кадастр...», наголошуємо, — за винятком повноцінного Державного кадастру ґрунтів в агроландшафтах як надважливих і неповторних відтворюваних природних ресурсів (Державний кадастр агросфери України) — головної складової основного національного багатства України і непозиченого капіталу нації.

Важливо також усвідомити, що в умовах відомчої монополії, безправ'я, корумпованості та політичної боротьби за право «володіння» земельним (ГЕО) відомством і наявною (створюваною) кадастровою інформацією та одноосібно «розпоряджатися» даними про власників земельних ділянок (меж) як об'єктів цивільних прав власності, нехтувались фахові вимоги і часто змінювалося непрофесійне керівництво. Для цього по декілька разів — надумано змінювалися назви земельного органу, а саме: Державний комітет України із земельних ресурсів (Держкомзем), Державне агентство земельних ресурсів України (Держземагентство), Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), які постійно коронувалися «центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин».

Ми переконані (сподіваємося на порозуміння справжніх вчених і суддів), що в конституційному тлумаченні і в законодавчо-нормативних актах ніхто не має права застосовувати конституційну норму «земля» — стосовно об'єктів цивільних прав. Для цього існує логічна і законна норма «земельна ділянка», яка є кадастровою одиницею Державного земельного (ГЕО) кадастру України, в межах якої (ділянки) здійснюється природокористування. Саме на цій основі, КУ однозначно декларує право кожному громадянину — лише «користування» природними об'єктами права власності народу» (ч. 2 ст. 13 КУ), а не «володіння» і не «розпорядження» [1].

В іншому разі, якщо навіть й припустити, що такі «юристи-всезнайки» праві, і «земля» — це лише поверхневий шар над «надрами», то за їхньою логікою виходить, що «надра» не є складовими «землі» як природні об'єкти права власності Українського народу, а тому «надра» також не є «основним національним багатством» як це зазначено в першому реченні ч. 1 ст. 14 КУ [1].

Наші обґрунтування положень першого речення ч. 1 ст. 14 КУ доводять, що узагальнене поняття «земля» необхідно розуміти у контексті першого речення ч. 1 ст. 13 КУ «Земля, її надра... є об'єктами права власності

Українського народу» і, яка (земля) уособлює — увесь «земельний простір держави» або «Національну земельну комору України» (частину літосфери, атмосфери і гідросфери, що належить українській державі) разом з її надрами, ґрунтами, лісами, природними ландшафтами, атмосферним повітрям, водними та іншими природними ресурсами (стисло — земля та її природні ресурси).

Ці норми разом з імперативними нормами: «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству» (ч. 3 ст. 13 КУ), вимагають (зобов'язують) функціонування Національного кадастру природних об'єктів України, а також взяття їх (землю та її природних ресурсів як природні об'єкти — основне національне багатство, що генерує головний непозичений капітал нації) на баланс власника (Українського народу) в спеціально створеній Національній земельній установі на зразок Національного банку України [2].

Однак, через жагу ворогів законності й правопорядку до безкарної наживи, земельне питання не вирішується дотепер, а численні пропозиції реформування земельної сфери нагадують скоріше чергові афери тих, хто хоче привласнити земельний капітал нації і вільно ним розпоряджатися — в обхід справжнього власника — всіх громадян України, недотримуючись вимог платності користування за встановленими регламентами... Наприклад, через безпідставну відсутність упродовж чверть століття конституційно декларованого Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу» (ч. 2, ст. 13 КУ), порушуються права їхнього власника та відбувається самочинне використання капіталу нації. Водночас злочинно не нормуються права, обов'язки й відповідальність користувачів за можливе нераціональне використання чужих природних ресурсів і погіршення їх стану.

При цьому, з метою нівелювання абсолютного права власності Українського народу на землю та її природні ресурси (разом із надрами), що знаходяться в земельному (ГЕО) просторі держави, і які не можуть бути предметом купівлі-продажу (відчуження), вони викремили «ґрунти» та інші природні об'єкти агросфери — в окремий поверхневий «шар», в якому домінують «землі сільськогосподарського і лісогосподарського призначення» як, начебто, об'єкти цивільних прав. Такі наукові та законотворчі бачення вчених Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України також допускаються в своїх науково-практичних коментарях до Цивільного кодексу

України (ЦКУ) як, начебто, цивільно-правові норми [14].

Не заперечуючи існування над «надрами» поверхневого ґрунтового шару, який знаходиться в зоні контакту літосфери, атмосфери і гідросфери, що зайнятий переважно животно-творними природними ресурсами (педосфера) і є основою ландшафту, базисом та простором функціонування життєдіяльності людей, в тому числі в агросфері, де при використанні природних об'єктів цього шару мають враховуватися економічні, соціальні, екологічні та інші інтереси суспільства, ми вважаємо протиправним стверджувати приналежність цих категорій землі — до об'єктів цивільних прав, виводячи їх з конституційного поля власності... Водночас припускаємо, що в неюридичній літературі, поза законодавчо-правовим полем, а також при землевпорядкуванні та прогнозуванні соціально-економічного розвитку можна виокремлювати і моделювати різноманітні «земельні шари», «земельні масиви» тощо.

Ми вважаємо, що з цих та інших невидимих причин, навіть після проголошення Україною незалежності, а фактично через ідеологічне небажання переспрямувати свої «наукові» візії з прорадянських земельних відносин і природокористування — в проукраїнське державотворче русло, громадянське суспільство, оглядаючись на провідних вчених у цій сфері, чомусь тупцює на місці — дотепер. На початку 90-х списували на відсутність Конституції незалежної держави. Однак, ще більше дивує впертість чи неспроможність багатьох високоосвічених «авторитетів», — в умовах глобалізації і гібридизації (експансії) слабших народів, щиро і самовіддано сприяти розбудові молодій національно-правовій держави на основі чинних норм Конституції України.

Також припускаємо, що все це відбувається через невпевненість, або кругову поруку багатьох теперішніх вчених-педагогів (юристів, економістів та інших), які продовжують фільтрувати, керувати (консультувати) і випускати нових собі подібних учнів, — молодих вчених... Саме цей процес продукує численні публікації, — в часто новоспечених «наукових» журналах (за кордоном також), багатьох «скороспілих» здобувачів, які мають «правильно подібатися» керівникам, рецензентам, опонентам, спонсорам, — та й членам спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій... При цьому, в останніх дослідженнях і публікаціях простежується тенденція до спотвореного розуміння і бачення чинних земельних норм Конституції України через призму прорадянських наукових знань та закулісних «побажань» теперішніх олігархічних кланів, що заважає таким «вче-

ним» повноцінно й комплексно розкрити (імплементувати) справжню сутність конституційно задекларованих земельних правочинів.

Разом із тим, ми не претендуємо на остаточно оцінку причетності, або ні, згаданих та інших вчених, а лише стверджуємо, що ця проблематика потребує більш детального аналізу і конкретизації особистісної участі в часово-просторовому вимірі, оскільки в такій діяльності чи бездіяльності «теоретиків» слід вбачати антиконституційну присутність, через що український народ блукає вже тридцять років (з 16 липня 1990 р.) в «земельній пустелі» гібридного земельного невігластва, проте — з вірою в конституційну справедливість...

Нами встановлено й інший існуючий антиконституційний «корозійний вірус», який вже добряче роз'їв основу конституційного права власності як запобіжника розбазарювання української землі, і який також не потрапив в поле зору, ні народних депутатів, ні суддів... Про цю проблему відсутні будь-які натяки — від «експертів» та вчених-радників. Коротко все це виглядає так...

Земельний кодекс України (ЗКУ), не згадуючи про конституційну норму (ч.1 ст. 13 КУ) щодо права власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти, справедливо нормував: «Право власності на землю — це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками» (ст.78 ЗКУ), як «об'єктами цивільних прав» (ст.79-1 ЗКУ). Однак — законотворці по-шулерськи замінили конституційну норму щодо права лише «користування» природними об'єктами права власності народу (ч. 2 ст. 13 КУ) іншим словом «поширення». Дослівно: «Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб» (ст. 373 ЦКУ та ст. 79 ЗКУ) [13; 15].

Таке перекручення конституційного права «користування», шляхом підміни його сутності подібними термінами «поширюється» (для умовного виправдання цієї афери застерігається «...якщо це поширення не порушує прав інших осіб»), призвело до спотворення уявлення про самий об'єкт (предмет) можливої купівлі-продажу, оренди, дарування... Особливо це стосується родючих ґрунтів та інших природних ресурсів агросфери.

При цьому Цивільний кодекс України (ст. 324), на відміну від ЗКУ, акцентуючи увагу на наявності абсолютного права власності Українського народу на природні об'єкти і права на «користування» ними, також підмінив цю

сутність «користування», застосувавши слово «поширення» [14].

Злочинною аферою є й те, що закупоривши цей підступний трюк «якщо інше...» — до цього часу вищі ешелони державної влади (починаючи з 28 червня 1996 р.), порушуючи права інших осіб — всіх громадян України (Українського народу), не забезпечили прямі вимоги чинних норм КУ, зокрема не розробили і не ухвалили на вимогу ч. 2 ст. 13 КУ спеціальний Закон України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу» [1].

Цей існуючий вакуум нормування прав користування ґрунтами та іншими природними ресурсами на законній платній основі за встановленими регламентами, сприяє самовільному безконтрольному і безкарно-корупційному використанню природних об'єктів, відносячи їх до об'єктів цивільних прав

Така антиконституційна пустота плавно і підступно також позбавляє всіх нас (громадян) основного національного багатства, спричиняючи значні матеріально-фінансові втрати всім громадянам України та критичний стан життєдіяльності, особливо в сільській місцевості. Насправді, як на наше розуміння, все це має ознаки прямого злочину на найвищих щаблях влади, оскільки право законодавчої ініціативи

належить Президентіві України, народним депутатам, а також Кабінетові Міністрів України (ст. 93 КУ) [1].

Неврегульовані передумови, як причинно-наслідкові зв'язки, що також дають можливість безвідповідально погіршувати якісний стан природних об'єктів права власності Українського народу, в тому числі — в агросфері, ховаючись в банальному нехтуванні (саботуванні) відповідальними службовими особами загальнонаціонального рівня, проявляються в не забезпеченні реалізації трьох важливих вимог чинних конституційних земельних норм як першочергових потреб і обов'язків (рис.).

За умов повноцінної реалізації чинних конституційних земельних норм, ми — всі українці (Український народ), які конституційно — впродовж чверть століття вважаємося абсолютно вільними й повноправними громадянами незалежної держави і, здобувши в межах визнаних кордонів абсолютне право власності на свою найбагатшу в Європі землю та її природні ресурси (природні об'єкти) — основне національне багатство, мали б жити у відповідному добробуті... На превеликий жаль, — цього не відбувається дотепер, оскільки ми продовжуємо блукати в пустелі антиконституційного політиканства, корупції, самопожирання і гібридного земельного невігластва...

Головною неврегульованою в Україні передумовою погіршення якісного стану природних об'єктів, особливо — в агросфері — є:

НЕХТУВАННЯ

Керівними особами (органами) державної влади (разом із науковими та педагогічними «авторитетами») службових вимог якісного виконання своїх обов'язків як конституційно вмотивованих функцій — ч е р е з:

не взяття на повноцінний баланс власника (громадян України) всіх природних об'єктів (ресурсів) права власності українського народу

не розроблення і неприйняття спеціального Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу»

незабезпечення повноцінно функціонуючого Національного кадастру природних об'єктів, у т.ч. Державного кадастру ґрунтів в агроландшафтах України

Матриця передумов погіршення якісного стану природних об'єктів права власності Українського народу, в тому числі — в агросфері.

Джерело: розроблено автором.

ВИСНОВКИ

Всі природні об'єкти (ресурси), які задекларовані абсолютною власністю Українського народу (всіх громадян) — основним національним багатством та головним непозиченим капіталом нації, в тому числі ґрунти та інші животно-природні ресурси агросфери України, потребують професійного опису, характеристик і класифікації (загальнонаціонального обліку). Для цього мають присвоюватися відповідні кадастрові номери кожному такому природному об'єкту, що уособлюють відповідне геопросторове місце знаходження їх на Землі (ГЕО) — в межах державного кордону України, включаючи прибережну смугу континентального шельфу виключної (морської) економічної зони. Всі природні об'єкти мають бути взяті на повноцінний баланс власника (всіх громадян України), в тому числі ґрунти та інші ресурси агросфери.

Найістотнішим корупційним порушенням, яке безкарно унеможливило державне регулювання земельних відносин і природокористування на землях сільськогосподарського призначення, вважається відсутність в Україні до цього часу функціонуючого Державного кадастру ґрунтів в агроландшафтах України (Державний кадастр агросфери України), моніторингу і контролю.

На базі досліджень, констатуємо факти наявності розбіжностей між справжніми правочинами, декларовані нормами Конституції України, і вже діючим законодавством та законами, які ухвалюватимуть у майбутньому й потребують якнайшвидшої ліквідації їх (розбіжностей) у контексті вимог державної антикорупційної політики в Україні. Генератором (або Рушієм) прискорення цього процесу має стати офіційне й справедливе тлумачення Конституційного Суду України щодо сутності чинних земельних норм Конституції України.

Унеможливаючи імплементацію чинної конституційної норми «земля, її надра... та інші природні ресурси...» (ч. 1 ст. 13 КУ), «вченими», особливо юристами, а також законотворцями і їхніми «радниками» було безпідставно вилучено ключовий імперативний чинник «її», внаслідок чого проявився антиконституційний прорадянський рудимент однорядності «земля, надра, ліси, ...». Таким чином, вирвавши конституційний імперативний чинник «її» і, знехтувавши нормою «ґрунти», які справді є природним ресурсом, та замінивши на конституційну норму «земля», було штучно нав'язано також антиконституційні терміни «земля та інші природні ресурси», «земельні ресурси», «земельний фонд» тощо.

Перекручення і заміна в Земельному та Цивільному кодексах України — конституційної норми права «користування» природними об'єктами права власності народу (ч. 2 ст. 13 КУ) іншим словом «поширення», дослівно: «Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб» (ст. 79 ЗКУ та ст. 373 ЦКУ), призвело до спотворення уявлення про самий об'єкт (предмет) права власності та сумніву в законності можливої купівлі-продажу, оренди, дарування тощо — до самого предмету «поширення»...

Через безпідставну відсутність впродовж чверть століття конституційно декларованого спеціального Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу» порушуються права власника (всіх громадян України) і відбувається самочинне та безкарне використання головного капіталу нації. Як наслідок, не нормуються права, обов'язки і міра відповідальності користувачів природних об'єктів, а також повноцінні вимоги щодо їхнього раціонального використання й охорони на платній основі за встановленими регламентами. Особливо це стосується родючих ґрунтів та інших природних ресурсів агросфери.

Наведені аргументи й наукові обґрунтування сутності конституційних земельних норм, спрямовують нас на загальне твердження до поставленої мети цього дослідження, тому робимо висновки, а саме: **«Головною неврегульованою в Україні передумовою погіршення якісного стану природних об'єктів, особливо — в агросфері, — є нехтування керівними особами (органами) державної влади (разом із науковими та педагогічними «авторитетами» і чисельними так званими «експертами-радниками») службових вимог якісного виконання своїх обов'язків як конституційно вмотивованих функцій».** Така бездіяльність (саботаж) спричинила значні матеріально-фінансові втрати Українському народу (всім громадянам України) через своєчасне: *не взяття* на повноцінний баланс власника (громадян України) всіх природних об'єктів (ресурсів); *не розроблення* і *не прийняття* спеціального Закону України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу», а також *не створення* і *не забезпечення* повноцінно функціонуючого Національного кадастру природних об'єктів, в тому числі Державного кадастру ґрунтів в агроландшафтах України (Державний кадастр агросфери України), моніторингу і контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Ковалів О.І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: монографія. Київ: ДІА, 2016. 416 с.
3. Ковалів О.І. Особливі передумови подальшого розвитку ринкових земельних відносин в агроландшафтах України. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 164–172.
4. Ковалів О.І. Сутність конституційної формули захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання в процесі користування природними об'єктами чужої власності. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 4. С. 87–100.
5. Економічне забезпечення відтворення родючості ґрунтів: рекомендації / А.В. Кучер, О.В. Анісімова, І.В. Казакова, Л.В. Гапеев; за ред. А.В. Кучера. Харків: Смуґаста типографія, 2015. 112 с.
6. Глобальні зміни клімату й економічна родючість ґрунту. Адаптація агротехнологій до змін клімату: ґрунтово-агрохімічні аспекти: монографія; за наук. ред. С.А. Балюка, В.В. Медведєва, Б.С. Носка. Харків: Стильна типографія, 2018. С. 306–326.
7. Балюк С.А., Медведєв В.В., Воротинцева Л.І., Шимель В.В. Сучасні проблеми деградації ґрунтів та заходи щодо досягнення нейтрального її рівня. *Вісник аграрної науки*. 2017. № 8. С. 5–11.
8. Екологічне право України: підручник / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін.; за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків: Право, 2005. 328 с.
9. Дубовик О.Л. Экологическое право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. –Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 688 с.
10. Мартиенко А.И. Роль государства в формировании экономико-экологических ограничений реализации права собственности на природные ресурсы. *Економічні інновації: зб. наук. праць*. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. Вип. 44. С. 161–173.
11. Сидор В.Д. Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Київ: Юрид. думка, 2011. 312 с.
12. Ковалів О.І. Основні причинно-наслідкові аспекти погіршення якісного стану природних об'єктів в агросфері України. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 2. С. 26–37.
13. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. С. 356.
14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 ч. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004–2004. Ч. 1. 2004. 692 с.
15. Земельний кодекс України: 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Відом. Верхов. Ради України (ВВР)*. 2002. № 3–4. С. 27.

**THE MAIN UNSETTLED PREREQUISITE IN UKRAINE FOR THE DETERIORATION
OF THE QUALITATIVE STATE OF NATURAL OBJECTS**

Kovaliv O.

Doctor of Economic Sciences

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

e-mail: okoaliv@ukr.net; ORCID: 0000-0002-7701-8060

The purpose of the study as a result of exploratory scientific work is to clarify and disclose the main unsettled preconditions in Ukraine, which allows the deterioration of the qualitative state of natural objects, especially in the agricultural sphere. The necessity of eliminating differences between these transactions, the declared norms of the Constitution of Ukraine, and the existing legislation and laws that will be adopted in the future has been substantiated. For this, appropriate cadastral numbers must be assigned to each such natural object, embodying their corresponding geospatial location on Earth (GEO) — within the state border of Ukraine, including the coastal strip of the continental shelf of the exclusive (maritime) economic zone. It has been established that a significant corruption violation and the suitability of state regulation of land relations and nature management on agricultural lands is the absence of a still functioning State cadastre of soils in agricultural landscapes of Ukraine (State Cadastre of the Agricultural Sphere of Ukraine). It was found that due to the absence of a constitutionally declared special Law of Ukraine «On the Right to Use Natural Objects of Property Rights of the Ukrainian People» for a quarter of a century, the rights of their owner (all citizens of Ukraine) are violated and the unauthorized use of the nation's capital occurs. As a result, the rights, duties and responsibilities of users of natural objects are not standardized, as well as full-fledged requirements for their rational use and protection on a paid basis in accordance with established regulations. This is especially true of fertile soils and other natural resources of the agrosphere. It has been proved that the absence of the Law of Ukraine «On the Right to Use Natural Objects of the Property Rights of the Ukrainian People» together with the State Cadastre of Soils in Agricultural Landscapes of Ukraine is the main prerequisite for the deterioration of the qualitative state of natural objects, especially in the agricultural sphere, in Ukraine.

Keywords: soils, land relations, property, interests, constitutional norms, basic national wealth, of nature use.

REFERENCES

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Constitutcia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30 [In Ukrainian].
2. Kovalov, O.I. (2016). *Zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini: nova paradyhma* [Completion of land reform in Ukraine: a new paradigm: monograph]. Kyiv, DIA, p. 416 [In Ukrainian].
3. Kovaliv, O.I. (2019). *Osoblyvi peredumovy podal'shoho rozvytku rynkovykh zemel'nykh vidnosyn v ahrolandshaftakh Ukrainy* [Specific prerequisites for the further development of land market relations in agricultural landscapes Ukraine]. *Balanced natural resources*, 2, 164–172 [In Ukrainian].
4. Kovaliv, O.I. (2019). The essence of the constitutional formula for the protection of the rights of all subjects of property rights and management in the process of using natural objects of another's property, [Sutnist konstitutsiynoyi formuly zakhystu prav usikh sub'yektiv prava vlasnosti i hospodaryuvannya v protsesi korystuvannya pryrodnyimi ob'yektnymi chuzhoyi vlasnosti]. *Balanced Nature Management*, 4, 87–100 [In Ukrainian].
5. Kucher, A.B., Anisimova, O.V., Kazakova, I.V., Gapeev, L.V. (2015). *Economic support of soil fertility reproduction: recommendations* [Ekonomichne zabezpechennya vidtvorennia rodyuchosti gruntiv: rekomendatsiyi]. Kharkiv, Striped printing house, 112 p. [In Ukrainian].
6. Balyuka, S.A., Medvedyeva, V.V., Noska, B.S. (2018). *Global climate change and economic soil fertility. Adaptation of agrotechnologies to climate change: soil-agrochemical aspects*: [monograph]. [Hlobalni zminy klimatu y ekonomichna rodyuchist' gruntiv. Adaptatsiya ahrotekhnolohiy do zmin klimatu: gruntovo-ahrokhimichni aspekty: [monohrafiya]. Kharkiv: Stylish Printing House, pp. 306–326 [In Ukrainian].
7. Balyuk, S.A., Medvedev, V.V., Vorotintseva, L.I., Shimel, V.V. (2017). *Modern problems of soil degradation and measures to achieve its neutral level*. [Suchasni problemy dehradatsiyi gruntiv ta zakhody shchodo dosyahnennya neytral'noho yiyi rivnya]. *Bulletin of Agrarian Science*, 8, 5–11 [In Ukrainian].
8. Hetman, A.P., Shulga, M.V., Popov, V.K. (2005). *Ecological law of Ukraine: textbook*. [Ekolohichne pravo Ukrainy: pidruchnyk] Kharkiv: Law, 328 p. [In Ukrainian].
9. Dubovik, O.L. (2006). *Ecological law*: [textbook]. [Ėkolohycheske pravo: [uchebnyk] Moscow, Velby Shopping Center, Prospekt Publishing House, 688 p. [in English].
10. Martienko, A.I. (2011). *The role of the state in the formation of economic and environmental restrictions on the implementation of ownership of natural resources*. [Rol hosudarstva v formirovanny ekonomyko-ekolohycheskykh ohrarychenyy realizatsyyi prava sobstvennosti na pryrodnye resursy]. *Economic innovations: coll. Science*. Proceedings, Odessa: IPREED NAS of Ukraine, 44, 161–173 [In Ukrainian].
11. Sidor, V.D. (2011). *Land legislation of Ukraine: current status and development prospects*: [monograph]. [Zemelne zakonodavstvo Ukrainy: suchasny stan ta perspektyvy rozvytku: [monohrafiya]. Kyiv, Jurid. opinion, 312 p. [In Ukrainian].
12. Kovaliv, O.I. (2020). *The main causal aspects of the deterioration of the quality of natural objects in the agricultural sphere of Ukraine*. [Osnovni prychnynno-naslidkovi aspekty pohirshennia yakisnoho stanu pryrodnykh obyektiv v ahrosferi Ukrainy]. *Balanced nature management*, 2, 26–37 [In Ukrainian].
13. Civil Code of Ukraine № 435-IV of 16 January 2003. (2003). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 40–44, 356 [In Ukrainian].
14. Civil Code of Ukraine: Scientific and practical commentary: at 2 p.m. (2004). [Tsyvilnyy kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyy komentar: u 2 ch.]. Kyiv, Concern Publishing House «In Law», Part 1. 692 p. [In Ukrainian].
15. Verkhov. Rady Ukrainy (2002). *Zemel'nyy kodeks Ukrainy*. [Land Code of Ukraine]: 25 zhovtnya № 2768-III. *Vidom. (VVR)*, 3–4, 27 [In Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковалів Олександр Іванович — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник сільського господарства України, завідувач відділу економіки природокористування в агросфері, провідний науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: okoaliv@ukr.net; ORCID: 0000-0002-7701-8060).